

SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ CEYB-İ HÜMAYUN HAZİNESİNİN GİDERLERİ (1861-1876)*

Ümmehan ÖZ**

Özet

Osmanlı Devleti'nde padişahın cebi olarak nitelendirilen ve İç Hazine'nin önemli bir kısmını oluşturan Ceyb-i Hümayûn; padişahın özel gelir ve giderlerini, gündelik masraflarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. 1846 yılından 1867 yılına kadar sadece Hazine-i Hassa adı ile kullanılan Ceyb-i Hümayûn, Sultan Abdülaziz'in saltanatı sırasında yeniden ortaya çıkmıştır. Tahsisatı Hazine-i Hassa ile sağlanan Ceyb-i Hümayûn'un idaresi Mâbeyn Hümayûn tarafından yapılmıştır. Sultan Abdülaziz Dönemi Ceyb-i Hümayûn hazinesinden yapılan harcamaları ele almak amacıyla 1869-1876 yılları arasında döneme ait ceyb defterinde kurumlara ve görevlilere ayrılan tahsisat incelenirken kutsal gün ve aylarda yapılan ihsanlar tespit edilmiştir. Döneme ait belgelerden yola çıkarak padişahın ne yönde ihsanlarda bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırma esnasında dönem içinde kaydı tutulan Ceyb-i Hümayûn defterleri ve bahsedilen konular hakkında yazılan tezlerden faydalanılmıştır. Yapılan çalışma ile Ceyb-i Hümayûn hazinesinin giderleri üzerinden saray çalışanlarının maaş durumu tespit edilirken, ihsanlar vasıtasıyla sosyal olaylar ve padişahın şahsî yönüne değinilmiştir. Ceyb-i Hümayûn defterine göre yıl içinde harcamaların yoğunlaştığı kutsal gün ve aylarda yapılan ihsanlardan söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdülaziz, Ceyb-i Hümayûn, Hazine-i Hassa, Mâbeyn Hümayûn, Osmanlı İmparatorluğu.

EXPENSES OF CEYB-I HUMAYUN TREASURY IN THE PERIOD OF SULTAN ABDULAZIZ (1861-1876)

Abstract

Ceyb-i Hümayun, which was described as the pocket of the sultan in the Ottoman Empire and constituted an important part of the Inner Treasury; it was established to meet the private income and expenses of the sultan and his daily expenses. Ceyb-i Hümayun, which was used only as the Treasury-i Hassa from 1846 to 1867, reappeared during the reign of Sultan Abdülaziz. Mabeyn Hümayun carried out the administration of Ceyb-i Hümayun, whose allocation was provided by the Treasury-i Hassa. In order to deal with the expenditures made from the treasury of Ceyb-i Hümayun during the reign of Sultan Abdülaziz, the grants made in holy days and months were determined while examining the allocations allocated to institutions and officials in the ceyb register of the period between 1869-1876. Based on the documents belonging to the period, it was revealed what kind of benevolence the sultan made. During this article, Ceyb-i Hümayun notebooks, which were recorded during the period and the theses written about the

---

* Çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Murat TUĞLUCA danışmanlığında, Ümmehan ÖZ tarafından hazırlanmakta olan "1869-1876 Tarihli Ceyb-i Hümayûn Defterine Göre Sultan Abdülaziz İhsanları" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: oz.ummehan@gmail.com., ORCID: 0000-0001-9032-0283

mentioned subjects, were used. With the study, while the salary status of the palace staff was determined over the expenses of Ceyb-i Hümayun treasury, social events and the personal aspect of the sultan were mentioned through the grants. According to Ceyb-i Hümayun registers, it is mentioned about the grants made during the holy days and months during the year when the expenditures are concentrated.

Keywords: Abdülaziz, Ceyb-i Hümayûn, Hazine-i Hassa, Mâbeyn Hümayûn, The Ottoman Empire.

Giriş

Ceyb-i Hümayûn, padişahın şahsî parası için kullanılan bir tabirdir. Kaynaklarda “Ceyb-i Hümayûn Akçesi, Cep Akçesi, Ceyb-i Hümayûn Harçlığı, Aylık-ı Ceyb-i Hümayûn, Ceyb-i Hümayûn Dâiresi” gibi değişik şekillerde kullanılmaktadır.¹ Cep akçesi tabir olarak klasik dönemde kullanılırken Mısır gibi önemli eyaletlerin gelirleri buraya aktarılmıştır. Tanzimat Dönemi ile isminde barındırdığı akçe tabiri kaldırılmıştır.²

Hazinenin idaresi klasik dönemde sirkâtibi adı verilen yüksek dereceli bir memur vasıtasıyla yapılmaktadır.³ Sirkâtibi tarafından tutulan defterin teslimat kısmına saray masrafları kaydedilmektedir.⁴ Tanzimat Dönemi ile bu görevi yerine getirmek hazine kethüdasına geçmiştir. Her aya mahsus gelirleri ve giderleri gösteren hazine defterleri artık hazine kethüdası tarafından padişaha sunulmuştur.⁵ Ceyb-i Hümayûn hazinesinin kurulma gayesi gerektiği zaman padişaha tahsisat sağlayıp resmî bir daire vasıtasıyla gelirleri ve giderleri kontrol altında tutmaktır. Padişahın şahsî giderlerinin yanı sıra saray masrafları, çalışanların aylıkları ve saraya bağlı yerlerin giderleri bu hazine aracılığıyla karşılanmaktadır.⁶

Klasik dönemde sadece padişahın cep harçlığı konumunda olan Ceyb-i Hümayûn, Tanzimat Dönem ile birlikte padişahın bütün gelirlerinin toplandığı, sarayın idaresi ve padişaha ait harcamaların tamamının yapıldığı bir kurum haline gelmiştir.⁷ Cep harçlığı adıyla yapılan harcamalarda, biniş adı verilen gezilerde halka ihsan dağıtılmıştır. Atiyye Seniyye adıyla saraya ve hükümete hizmet edenlere padişah tarafından hediyeler verilmiştir.⁸ Üç aylar, Ramazan ayı

¹ Halil Sahillioğlu, “Ceyb-i Hümayûn”, *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.465-467.

² Mehmet Zeki Pakalın, “Ceb Harçlığı”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, C.1, İstanbul, 1983, s.265.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *Belleten*, Ankara, 1978, s.79

⁴ Sahillioğlu, *a.g.e.*, s.465-467.

⁵ Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *a.g.e.*, s. 82.

⁶ Sahillioğlu, *a.g.e.*, s.465-467.

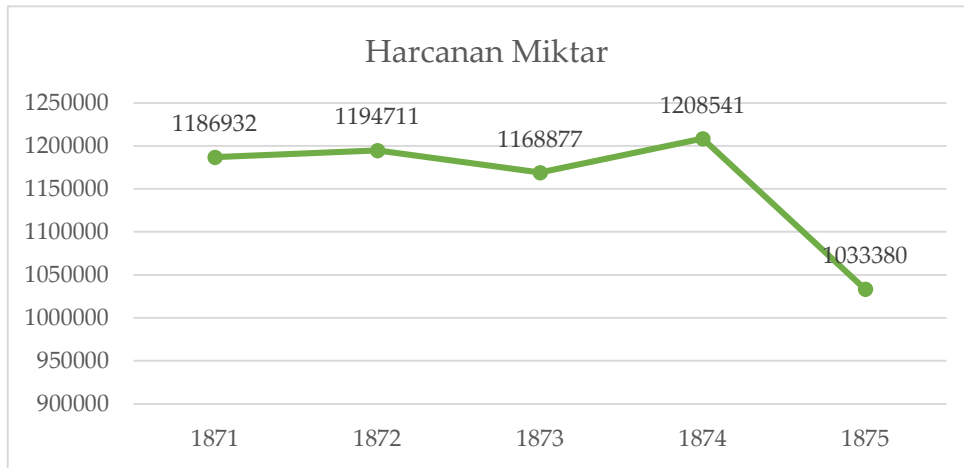
⁷ Arzu Terzi, “Hazine-i Hassa”, *DİA*, C.17, İstanbul, 1998, s.137-141.

⁸ Pakalın, “Atiyye Seniyye”, *a.g.e.*, C.1, s.110

ve bayramlarda yapılan harcamalar padişahın cebinden karşılanmıştır. Harem-i Hümayûn, Hazine-i Hassa, Mâbeyn Hümayûn ve Teberdârân-ı Hassa’da çalışan görevlilerin maaşları yine bu hazine vasıtasıyla ödenmiştir.⁹

Sultan Abdülmecid’in saltanatında Ceyb-i Hümayûn bünyesinde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Daha önce yalnızca padişahın ihtiyaçları için kullanılan hazineye bundan böyle saraya ait tüm masrafların ödendiği iç hazine vasfı yüklenmiştir. Bu haliyle iç hazine görünümü elde eden Ceyb-i Hümayûn’un adı, 1847 yılında yaptığı vazifeleri yansıtmaması amacıyla Hazine-i Hassa olarak değiştirilmiştir.¹⁰ 1847’den itibaren, yaklaşık yirmi yıl boyunca Ceyb-i Hümayûn ismi terk edilmiş, sadece “Hazine-i Hassa” ismi kullanılmıştır. 1867 yılında Sultan Abdülaziz Dönemi’nde Ceyb-i Hümayûn tabiri Mâbeyn Hümayûn’a bağlı olarak başmâbeynci yönetiminde yeniden kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Saltanatın sonuna kadar özelliğini yitirmeden varlığını sürdüren Ceyb-i Hümayûn’a her ay Hazine-i Hassa’dan aylık ödenmiştir.¹²

Şekil I: Ceyb-i Hümayûn defterine göre 1871-1875 yılları arasında yaşanan değişim.¹³

1869-1876 tarihli Ceyb-i Hümayûn masraf defteri incelendiğinde 1871’den 1874’e kadar harcama miktarında ciddi bir artış veya azalış tespit edilmemiştir. Fakat 1875 yılında yaklaşık 10000 kuruşluk bir azalma söz konusu olmuştur. Harcamaları konu alan Ceyb-i Hümayûn defterinde maaş giderleri ve ihsanlar hakkında bilgi verilmiştir. Sultan Abdülaziz Dönemi saray çalışanlarının maaşları Ceyb-i Hümayûn hazinesine bağlı olarak ödenmiştir. Kurumlara sağlanan tahsisat ile maaşlar, çalışanların mevkisine göre her ay düzenli olarak

⁹ Terzi, “Hazine-i Hassa”, s.137-141.

¹⁰ Sahillioğlu, “Ceyb-i Hümayûn”, s.465-467.

¹¹ Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, TTK, Ankara, 2000, s.78.

¹² Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti, a.g.e.*, s.79.

¹³ BOA, *TS.MA.d.*, 9005/1, H. 04.11.1294 (M. 10 Kasım 1877).

dağıtılmıştır. Aynı defterde özel günlerde bahşedilen ihsanlar ve yerleri hakkında malumat verilmiştir. Bu bağlamda aşağıda Ceyb-i Hümâyûn'dan saraya bağlı kurumlara ve görevlilere yapılan tahsisatlarla, hazine ile bağlantılı diğer harcamalar ele alınmıştır.

1. Kurumların ve Görevlilerin Tahsisatları

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde malî kaynağını Hazine-i Hassa'dan alan Ceyb-i Hümâyûn hazinesinin idaresi Mâbeyn Hümâyûn bünyesinde devam etmiştir. Kurum ve görevliler bu çatı altında toplanmıştır. 1869-1876 (H. 1286-1293) Ceyb-i Hümâyûn defterinden elde edilen verilere göre her ay düzenli olarak maaş verilen görevlilerin bulunduğu kurumlar vardır. Defterde yer alan maaş giderlerinde tahsisatı sağlanan beş adet kurum tespit edilmiştir.

Tablo I: 1869-1876 yılları arasında kurumlara verilen aylık tahsisat.

Harcanan Yer	Kuruş	Görevli Sayısı
Hazine-i Hümâyûn	32181,5	418
Hırka-ı Saâdet	11633	62
Teberdârân Hassa	6691,5	62
Bâbüssaâde	2284,5	25
Mekteb-i Münîfe	6122	18
Toplam	62638	652

Ceyb-i Hümâyûn masraf defteri verilerine göre en fazla tahsisat Hazine-i Hümâyûn'a ayrılmıştır. Bünyesinde barındırdığı çalışan sayısı ile ayrılan tahsisat doğru orantılı bir artış sergilemiştir. Hırka-ı Saâdet ve Teberdârân-ı Hassa'da çalışan sayısı aynı olmasına rağmen iki kuruma verilen tahsisat eşit miktarda dağıtılmamıştır. Hırka-ı Saâdet için ayrılan tahsisatın daha fazla olması dinî yönden önemli konumda olmasıyla açıklanabilir. Bünyesinde saray hocalarının bulunduğu ve eğitim masraflarının karşılandığı Mekteb-i Münîfe'ye 6122 kuruş tahsisat verilmiştir. Bâbüssaâde'de çalışan personel sayısı Mekteb-i Münîfe'den fazla olmasına rağmen ceyb defterinde en az tahsisat ağaların bulunduğu Bâbüssaâde'ye verilmiştir.

Tablo II: 1869-1876 yılları arasında Hazine-i Hümâyûn çalışan maaşları.

Görevliler	Kuruş	Görevli Sayısı
Başkâtib	1667	1
İkinci kâtib	1042	1

Üçüncü kâtib	625	1
Dördüncü kâtib	291,5	1
Mukayyid	208,5	1
Harc-ı Hassa dolab memuru	1042	1
Sergulâm	625	1
Sergulâm-ı Sâni	333,5	1
Kapuçuhadârı	500	1
Serhademe	334	2
Hademe	24947	395
Nöbetçi başı	166	4
Nöbetçi	400	8
Toplam	32181,5	418

Hazine-i Hümâyûn sarayda malî anlamda resmî işlerin yürütüldüğü birimdir.¹⁴ Hazine-i Hümâyûn tahsisatından edinilen bilgilere göre en fazla maaşı kurumun yetkilisi olarak başkâtib almıştır. Başkâtibi; ikinci, üçüncü ve dördüncü kâtib takip etmiştir. Eski adı sırkâtibi olan başkâtip özel kalem müdürü olarak geçmektedir. Klasik dönemde Ceyb-i Hümâyûn hazinesinin başında bulunan görevlidir.¹⁵ Padişahın parasının saklandığı yer olan Harc-ı Hassa¹⁶ dolab memuru, ikinci kâtib ile aynı maaşı almıştır. Bu durum yaptıkları iş ve konum bakımından aynı mevkide olduklarını göstermektedir. Bir benzer durum maliye müfettişi olarak çalışan sergulâm, diğer adıyla başbakı kulu¹⁷ ve üçüncü kâtibin aldığı maaş miktarlarında yaşanmıştır. Kâğıt getirip götürmekle görevli has oda ağalarından biri olan kapuçuhadârı,¹⁸ postacı olarak memur sınıfından sayılmıştır. Kurumda en düşük memur maaşı hazine kayıtlarını tutan mukayyide¹⁹ verilmiştir.

Belirtilen görevliler defterde memur olarak geçmektedir. Bundan sonra bahsedilecek görevliler ise hademe olarak ele alınmaktadır. Dairenin ayak

¹⁴ Pakalın, "Hazine-i Hümâyûn", *a.g.e.*, C.1, s.788.

¹⁵ Sahillioğlu, *a.g.e.*, s.465-467.

¹⁶ Pakalın, "Harc-ı Hassa", *a.g.e.*, C.1, s.739.

¹⁷ Feridun Emecen, "Başbakı Kulu", *DİA*, İstanbul, 1992, C.5, s.126-127.

¹⁸ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", *DİA*, İstanbul, 1993, C.8, s.381-382.

¹⁹ Mustafa Nihat Özön, "Mukayyid", *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s.530.

işlerinden sorumlu 395 hademesi ve onların başında iki serhademe bulunmaktadır.

Tablo III: 1869-1876 yılları arasında Hırka-ı Saâdet çalışanları maaşları.

Görevliler	Kuruş	Görevli Sayısı
Has Oda Kethüdâsı	1667	1
Serhademe	1250	1
Hademe	6813,5	40
Hademe Hıdmetçisi	150	3
Avadân Hademesi	458	4
Avadân Zâbiti	250	1
Avadân Zâbit Muâvini	208,5	1
Kasr-ı Hümâyûn Bekçisi	125	1
Saka Bekçisi	100	1
Bekçi Zâbiti	83	1
Bekçi	278	6
Üçüncü Kapucu	250	2
Toplam	11633	62

Hız. Peygamber'in Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler Dairesi'nde korunan hırkasıdır.²⁰ Hırka-i Saâdet'i korumakla yükümlü çalışanların görevleri odaları süpürmek, mushafların ve kitapların tozunu almak, buhur yakmak²¹, gül suyu serpmek, altın ve gümüş eşyaları parlatmak ve binanın tabanını yıkamaktır.²² Her gece nöbet tutan ve Kur'an okuyan görevliler de bulunmaktadır.

Ramazan ayının on ikinci günü görevliler tarafından Hırka-ı Saâdet ziyareti için her taraf süpürülmekte, gül suyu ile yıkanmakta, ardından öd ve amber yakılmaktadır. Topkapı Sarayı terk edildikten sonra bile Hırka-i Saâdet saray içinde kalmış, ziyaret törenleri aynı şekilde devam etmiştir. Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan iç içe iki altın sandıkta, hırka bohçalara sarılı olarak muhafaza edilen hırka, Ramazan ayının on beşinde merasimle ziyarete açılmaktadır.²³

²⁰ Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saâdet", *DİA*, İstanbul, 1998, C.17, s.374-377.

²¹ Özon, "Buhur", *a.g.e.*, s.98.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1945, s.325.

²³ Atasoy, *a.g.e.*, s. 374-377.

1874 yılı Mart ayına ait Hırka-ı Saâdet tahsisatından edinilen bilgilere göre en fazla maaşı bulunduğu kurumun âmiri sıfatıyla görevli olan²⁴ Has Oda Kethüdası almıştır. Has Oda Kethüdası almıştır. Devamlı nöbet tutulan Hırka-ı Saâdet'te farklı yerlerde bulunan on bir kişi istihdam edilmiştir. Bekçilerin maaşları buldukları konuma göre değişmiştir.

Tablo IV: 1869-1876 yılları arasında Teberdârân-ı Hassa çalışanları maaşları.

Görevliler	Kuruş	Görevli Sayısı
Serteberdârân	1000	1
Kethüdâ	265	1
Kethüda Vekili	165	1
Neferât	5220	58
Esvâb emîni	41,5	1
Toplam	6691,5	62

Teberdârân-ı Hassa saraydaki baltacıları ifade etmektedir.²⁵ 1874 yılı Mart ayına ait tahsisatta en fazla maaşı kurumun âmiri olarak geçen Serteberdârân almıştır. Genelde ön planda olan kethüda maaşı burada düşük seyretmiştir. En düşük maaşı esvâb emîni²⁶ almıştır.

Tablo V: 1869-1876 yılları arasında Bâbüssaâde çalışanları maaşları.

Görevliler	Kuruş	Görevli Sayısı
Ağa	83	1
Serhademe	167	1
Çoça Osman Ağa	208,5	1
Hademe	1826	22
Toplam	2284,5	25

²⁴ Mehmet Canatar, "Kethüdâ", *DİA*, Ankara, 2002, C.25, s.332-334.

²⁵ Pakalın, "Teberdârân-ı Hassa", *a.g.e.*, C.3, s.429.

²⁶ Esvap Emîni yüzbaşı rütbesindeki zabite verilen unvandır. Pakalın, "Esvâb Emîni", *a.g.e.*, C.1, s.559.

Bâbüssaâde, bütün Osmanlı tarihi boyunca yeni padişahların cülûs törenlerine sahne olmuştur. Bayramlarda ise yine bu kapının önüne “bayram tahtı” adı verilen taht konuluyor ve hünkâr tebrikleri burada kabul ediyordu. Bu törenin Abdülaziz’in saltanatının ilk yıllarına kadar devam ettiği belirtilmektedir.²⁷ En az tahsisatın bahşedildiği Bâbüssaâde’de en fazla maaşı Çoça Osman Ağa almaktadır. Çoça Osman Ağa’nın kim olduğu hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte aldığı maaş neticesinde görev aldığı birimin önemli bir çalışanı olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo VI: 1869-1876 yılları arasında Mekteb-i Münîfe çalışanları maaşları.

Görevli	Kuruş
Muallim-i Evvel Mustafa Efendi	1250
Kur’ân hocası Hacı Mehmed Efendi	125
Kur’ân hocası Reşid Efendi	125
Kur’ân hocası Osman Efendi	83
Hendeshâne hocası Hacı Mahmud Efendi	625
Resim hocası Mahmud Efendi	333,5
Talik hocası Şerif Efendi	167
Rika hocası Rıza Efendi	500
Sülüs Meşki hocası Ali Efendi	333,5
Fârisî hocası Ali Efendi	208,5
Muallim-i evvel muâvini Muhyi Efendi	250
Resim hocası muâvini Râsim Efendi	83
Mekteb-i Mezkûrenin müdîr-i evveli	417
Mekteb-i Mezkûrenin müdîr-i sânisî	250
Hırka-i Saâdet imâmı Efendi	133,5
Hırka-i Saâdet müezzinleri	325
Neyzen Ustası	125
Keman Ustası	83
Mekteb-i Mezkûrenin hizmetçileri	300

²⁷ Semavi Eyice, “Bâbüssaâde”, *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s.408-409.

Mekteb-i Mezkûrenin masârifât-ı kırtasiyesi	405
Toplam	6122

Mekteb-i Münîfe bünyesinde sarayda çalışan hocaların bulunduğu, kırtasiye masraflarının karşılandığı padişah ve ailesine eğitim veren birimdir. Burada yer alan saray hocasının maaşı verilen derse göre değişmektedir. 1874 yılı Mart ayı verilerinden alınan maaşa göre kurumun en yüksek rütbeli hocası muallim-i evvel Mustafa Efendi'dir. Geometri ilminde bilgi sahibi olan hendeshâne hocası Hacı Mahmud Efendi, muallim-i evvel hocasından sonra en fazla maaşı alan ikinci hoca olmuştur. Boş zamanlarında resim yapmaktan hoşlanan ve mükemmel derecede ney çalan Sultan Abdülaziz,²⁸ bu kurumda resim hocası ve neyzen ustası da istihdam ettirmiştir.

Tablo VII: 1869-1876 yılları arasında diğer çalışanların maaşları.

Görevli	Kuruş	Görevli Sayısı
Esb sakaları zâbiti	250	2
Esb sakaları neferânı	830	20
Mezbele-i Keşan zâbiti	83	1
Mezbele-i Keşan neferânı	581	14
Hayyâtîn-i Hassa neferâtı	80	1
Toplam	1824	38

Esb sakaları atların suyunu taşımakla görevli iken Mezbele-i Keşan sarayın çöplerini atmakla sorumlu birimdir.²⁹ Hayyâtîn-i Hâssa ise saray terzileri manasında kullanılır.³⁰ Neferât düşük rütbeli zâbit sınıfındandır. Zâbit subay iken neferât erdir.³¹

Saraydaki ayak işleriyle ilgilenen hademeler, bütün birimlerde çalışmalarından dolayı en fazla görevli sayısını barındırmaktadır. Serhademe, nöbetçi hademe ya da sadece hademe şeklinde çalıştıkları alana göre konumları

²⁸ Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *DİA*, C.1, İstanbul, 1988, s.179-185.

²⁹ Sarayın süprüntülerini denize dökenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Dilimizdeki karşılığı "çöpçü"dür. Pakalın, "Mezbele Keşan", *a.g.e.*, C.2, s.528.

³⁰ Pakalın, "Hayyâtîn-i Hassa", *a.g.e.*, C.1, s.784.

³¹ Özon, "Nefer", *a.g.e.*, s.614.

değişmektedir. Sayı olarak en çok hademe Hazine-i Hümâyûn'da bulunmasına rağmen en fazla maaş Hırka-ı Saâdet'te çalışanlar almıştır.

1863'te yapımına başlanıp 1871'de tamamlanan Çırağın Sarayı için her ay düzenli olarak inşaatta çalışan 15 erre işçisine³² Ceyb- Hümâyûn hazinesinden toplam 625 kuruş maaş ödenmiştir.

1869-1876 yılları arasına ait maaş verileri incelendiğinde Ceyb-i Hümâyûn hazinesinden kurumlar ve görevliler için ihsanlar hariç her ay düzenli olarak 70000 kuruş ile 80000 kuruş arası tahsisat çıktığı görülmüştür. Defteri tutmakla görevli olan hazine kethüdası ise 1710 kuruş değerinde maaş almıştır.

2. Törenler ve İhsanlar

Klasik dönemden itibaren padişahlar tarafından farklı şekiller ve zamanlarda ihsanlar verilmiştir. Velâdet-i Âliyye ve Sûr-ı Hümâyûn törenleri, bu törenler sırasında yapılan Huzur Güreşleri, resim ve müzik alanında verilen ihsanlar ile yaşanan yangınlar sonrası yapılan yardımlar padişahın bütçesinden karşılanmıştır.

Velâdet-i Âliyye, padişahın dünyaya gelen evladı için yapılan törendir.³³ Doğum gerçekleşikten sonra müjdeli haber Valide Sultan tarafından padişaha verilir, padişah da gelen müjdecilere ihsanda bulunurdu.³⁴ Sultan Abdülaziz'in tahta çıktıktan sonra doğan ilk çocuğu Saliha Sultan olması nedeniyle veladet töreni için 6 milyon 164 bin 24 kuruş³⁵ harcanmıştır. Bu meblağ sadece Saliha Sultan'a ait olmayıp anne, daye, ebe ve harem harcamaları için kullanılmıştır.³⁶ 1864 yılında dünyaya gelen Mahmûd Celâleddîn, babasının saltanatında doğan ilk şehzade olmasına rağmen doğum için hazırlanan veladet töreni sadece 3 milyon 61 bin 371,5 kuruş tutmuştur.³⁷ Saliha Sultan ve Mahmûd Celâleddîn'in veladet törenleri karşılaştırıldığında şehzade için harcanan meblağın, hanım sultanın doğumu için harcanan meblağ kadar şaşalı olmadığı görülmektedir.³⁸

1871 ceyb defterinde yer alan kayıtlarda ismi zikredilmeyen ikinci İkbâl Hanımefendi'ye beşik ve nazar takımları yanında kadife üzerine beyaz sırma

³² Kereste ve bıçkı işleri yapılan yer anlamına gelmektedir. Pakalın, "Erre", *a.g.e.*, C.1, s.546.

³³ Pakalın, "Velâdet-i Âliyye Vukuu Resmî", *a.g.e.*, C.3, s.587.

³⁴ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahu Vâlide Sultan Haremde Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.180.

³⁵ BOA, *TSMA.d*, 372/1, H. 29.02.1279 (M. 25 Ağustos 1862).

³⁶ Lale Uçan, Dolmabahçe Sarayı'nda Çocuk Olmak: Sultan Abdülaziz'in Şehzâdelerinin ve Sultanefendilerinin Çocukluk Yaşantılarından Kesitler, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2019, Sayı 14, s.235.

³⁷ BOA, *TSMA.e*, 906/1, 29.12.1279 (M. 16 Haziran 1863).

³⁸ Uçan, *a.g.e.*, s.237.

işleme ve sırma harhallı elbise takımı, entari, ayakkabı, elbise boğçası ve canfes boğça alındığı belirtilmektedir.³⁹

Sûr-1 Hümâyûn tabiri şehzadelerin sünnet merasimleri ve hanım sultanların düğün törenleri için kullanılmaktadır.⁴⁰ 1870 yılında Sultan Abdülaziz'in iki şehzâdesi Yusuf İzzeddin ve Mahmud Celaddin'in sünnet töreni için hazırlıklara başlanmıştır. Şehzadelerle birlikte yaklaşık 16.000 sünnet çocuğu da merasime katılmıştır. Sünnet masrafları yanı sıra çocuklar için elbiseler ve ihsanlar verilmiştir. Tören sırasında her dinden ve milletten öğrenciler sünnetin yapılacağı mesire alanına getirilerek yemek verilmiş ve gelen çocuklara hediyeler dağıtılmıştır.⁴¹

Padişahın saraydan çıkıp halk ile bir araya geldiği düğün, cuma selamlığı, bayram, şenlik, ziyafet gibi merasimler sırasında huzur güreşleri yapılmaktadır.⁴² Padişah güreş sonunda pehlivanlara ihsanlar vermektedir.⁴³ Merasimler esnasında padişahın silahlarını muhafaza eden ve bahsi geçen ihsanları keselerde taşıyan ağalar vardır. Bu keselerde yer alan akçeler padişahın belirlediği miktarlarda dağıtılan cep harçlığıdır.⁴⁴

Belgelerden Abdülaziz'in sanat kurumlarına da ihsanda bulunduğu görülmektedir. Abdülaziz, Avrupa seyahati sırasında bir konser ve ateş gösterisi izlediği Cyristal Palace adlı yapının yandığını duyunca tamiri için bin lira bağışlamıştır.⁴⁵ Bazı belgelerde Sultan Abdülaziz'in Salzburg'da bulunan Mozar Cemiyet-i Mûsikî'si adlı bir cemiyete parasal yardımda bulunduğu ve bu yardımdan dolayı kendisine teşekkür edildiği görülmektedir.⁴⁶ Abdülaziz'in yardım yaptığı bir diğer kurum Richard Wagner'in Bavyera'da inşa ettirdiği Bayreuth Festival Tiyatrosu'dur. Sultan Abdülaziz bu tiyatronun inşa fonuna 9000 Thaler bağışta bulunmuştur.⁴⁷

---

³⁹ BOA, *TSMA.d*, 402/1, H. 02.01.1289 (M. 12 Mart 1872).

⁴⁰ Pakalın, "Sûr-1 Hümâyûn", *a.g.e.*, C.3, s.278.

⁴¹ Hüseyin Dikme, Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5 Sayı: 21, 2012, s.301.

⁴² Mehmet Türkmen, "Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (Ts.Md.D)'nde: Osmanlıda Güreşçilere Maddi İhsanlar" *Destan-ı Kırkpınar Dergisi, Kırkpınar Kültürünü Tanıtma ve Yaşatma Derneği Dergisi*, 2016, s. 31.

⁴³ Abdülkadir Özcan, "Güreş", *DİA*, C.14, İstanbul, 1996, s.317-320.

⁴⁴ Yusuf Kesgin, *Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları Güreş ve Güreşçiler*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 66.

⁴⁵ Ali Kemâlî Aksüt, *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*, Ahmet Sait Oğlu Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 160.

⁴⁶ BOA, *İ.HR.*, 266/15942, H. 01.01.1292 (M. 7 Şubat 1875).

⁴⁷ Emre Aracı, *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayı'nın İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.167- 170.

Sultan Abdülaziz'in müziğe olduğu kadar müzisyenlere de verdiği değer onlar için yaptırdığı konut ihsanlarından anlaşılmaktadır. Mızıka-i Hümayûn'un şefi Guatelli Paşa için Nişantaşı'nda ondan fazla odası olan büyük bir konak inşa ettirdiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.⁴⁸

Sultan Abdülaziz, saltanatı boyunca birçok ressamın tablosunu aldırılmış ve ihsanlarda bulunmuştur. Padişah 1867'de yaptığı Avrupa gezisi sırasında Fransa İmparatoru III. Napolyon tarafından davet edildiği Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'nin açılışına katılmış ve meşhur ressamların tablolarını saray için aldırılmıştır.⁴⁹ Abdülaziz çatısı altında birçok yerli ve yabancı ressamı muhafaza etmiş, sarayında belirli sürelerle görevlendirmiştir. Yabancı ressamlar önceleri istekler doğrultusunda kendilerine verilen siparişleri yerine getirmişlerdir. Hazırlanan eserler için ihsanlar yanı sıra yüksek miktarda maaşlar bağlanmış, erzak, elbise ve yol masrafları da hazine tarafından karşılanmıştır.⁵⁰

Saray ressamı olarak atanan Stanislaw Chlebowski tören, bayram gibi özel günlerde sabah 4'ten akşam 8'e kadar çalışmış ve gece mesaisine kalmıştır. Böyle zamanlarda emeğinin karşılığı olarak padişah ve ailesi tarafından değerli eşya, altın veya para ile ödüllendirilmiştir.⁵¹ Fakat bu kadar yoğun çalışmasına rağmen ailesine yazdığı mektupta sarayda işlerin yolunda gitmediğini, Mâbeyn-i Hümayûn'da çalışanların işten çıkarıldığı ve kendi dâhil görevlilerin maaşlarının verilmediğinden bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nin malî durumu bozuk olduğu için bazı kâtiplerin maaşlarının yirmi sekiz aydır ödenmediğini yazmıştır.⁵² Chlebowski, yaşadığı sıkıntılar üzerine iki sene süren saray ressamlığı görevini sağlık sorunlarını bahane ederek, yarım kalmış tablolarını bile bitirmeden istifa etmiştir.⁵³

Saray'dan ayrıldıktan bir süre sonra hizmette bulunduğu sürede yaptığı resimler için kullandığı malzemeye harcanan paraların eksik ödendiğini iddia etmiştir. Bu konudaki şikâyetini 1873 yılında Rusya Sefareti aracılığıyla Mâbeyn-i Hümayûn Başkıtabeti'ne iletmiştir.⁵⁴ Chlebowski'nin, iki sene olan hizmet süresi üç sene olarak yazılmıştır. Bu süre içinde aldığı malzemelerin masrafı için her ay 50 lira olmak üzere toplam 1.800 Osmanlı lirası hesap çıkarılmıştır. Ayrıca çalıştığı süre boyunca 5000 Osmanlı altını alacağı olduğunu, üç senelik yüzde on

---

⁴⁸ BOA, *HH.d...*, 859/1, H. 22.05.1285 (M. 10 Eylül 1868).

⁴⁹ Fatma Ürekli, Leh Asıllı Stanislaw Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı, *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2020, Sayı 71, s.284.

⁵⁰ BOA, *İ.DH...*, 491/33244, H. 17.12.1278 (M. 15 Haziran 1862).

⁵¹ Agata Wójcik, *Stanisław Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in Sarayında*, (Çev.) Nazan Erbil, Milli Saraylar, 2019, s.34.

⁵² Wójcik, *a.g.e.*, s.37.

⁵³ BOA, *MB.İ...*, 27/85, H. 18.07.1289 (M. 21 Eylül 1872).

⁵⁴ BOA, *İ.HR...*, 268/16125, H.08.08.1292 (M. 9 Eylül 1875).

ikiden otuz üç aylık faizi olan 1.650 lirayla birlikte toplam 6.650 Osmanlı altınının kendisine ödenmesini talep etmiştir.⁵⁵ Saray tarafından ressama beş bin lira borçlu olduğu kabul edilmiş, bunun üzerine borcun on beş bin kuruşu ödenmiştir. Bu durum sanatçıyı memnun etmemiş, daha sonra iki bin frank ve yüz Napolyon altını verilmiştir.⁵⁶

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde yaşanan 1865 Hoca Paşa ve 1870 Beyoğlu yangınlarında büyük kayıplar verilmiştir. Yangınlardan sonra padişah halkı teşvik etmek amacıyla yardım kampanyalarına katılmıştır. 1865 Hoca Paşa Yangını için basında yer alan haberlere göre hem kendi bütçesi olan Ceyb-i Hümâyûn'dan hem de genel bütçeden yardım gönderdiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ 1870 Beyoğlu Yangını'nın ertesi günü toplanan 26.150 liranın 10.000 lirası, yine padişah tarafından ihsan olarak bağışlanmıştır. Padişah bu meblağın yanı sıra, cülus yıldönümü ve şehzade Yusuf İzzeddin'in sünneti törenleri için ayrılan meblağdan 5.000 lira Beyoğlu yangınzedelerine bağışlamıştır.⁵⁸

3. Kutsal Gün ve Aylarda Yapılan Harcamalar

Osmanlı Devleti'nde kutsal gün ve aylarda yapılan harcamalar, hazine için her zaman önemli bir yer teşkil etmiştir. Kandil geceleri, Ramazan ayı ve bayramlarda hem harcama miktarında hem de görevli sayısında artış yaşanmıştır. Din görevlilerine ihsanlar verilmiş ve hazineden düzenli maaş alan görevlilere ihsanlar bahşedilmiştir.

Tablo VIII: 1869-1876 yılları arasında Ramazan ayına ait huzur dersleri ihsanları⁵⁹

Görevliler	Kuruş	Görevli Sayısı
Mukarrir	12000	8
Muhâtab	104000	104
Toplam	116000	112

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Ramazan ayı boyunca devam eden Huzur Dersleri, padişahın katılımıyla haftada iki gün ve iki saat sürmüştür. Bu dersler Dolmabahçe Sarayı'nın Muâyede Salonu'nda yapılmıştır. Yüksek bir mindere

⁵⁵ Ürekli, *a.g.e.*, s.298.

⁵⁶ Wójcik, *a.g.e.*, s.51.

⁵⁷ Takvim-i Vekâyi, 818, 28 Cemâziyelevvel 1282 (19 Ekim 1865).

⁵⁸ Sinan Çakır, *1870 Beyoğlu Yangını ve Sonrasındaki İmar Faaliyetleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.27.

⁵⁹ BOA, TS.MA.d, 9005/1, *a.g.e.*, s.53.

oturan padişahın karşısında mukarrir ve muhataplar yer almışlardır.⁶⁰ Dersi takrir eden âlime “mukarrir”, müzakereci durumunda olan âlimlere “muhatap” denilmiştir. Görüş beyan edildiği ve tartışmalar yapıldığı için her dersin mukarrirleri ve muhatapları farkı olmaktadır. Ders sonunda katılımcılara gelenek haline gelmiş ihsanlar ve hediyeler verilmektedir.⁶¹

1874 yılına ait Ramazan ayındaki huzur derslerinde 8 mukarrir 104 muhâtab görev almıştır. Haftada iki gün yapılan derslerde 1 mukarrire 13 muhâtab düşmüştür. Mukarrirlere kişi başı 1500 kuruş, muhâtablara kişi başı 1000 kuruş ihsan bahşedilmiştir.

Tablo IX: 1869-1876 yılları arasında Ramazan ayına ait terâvih ihsanları.

Terâvih-i Şerîf	Kuruş
İmâm-ı Evvel	5000
İmâm-ı Sâni	5000
Müezzinbaşı	5000
Müneccimbaşı	500
Toplam	15500

Ramazan ayı boyunca yapılan terâvih, yatsıdan sonra kılınan namazdır.⁶² Sarayda padişahın katılımıyla kılınan terâvih namazlarında hünkâr imamları ve hünkâr müezzinleri yer almaktadır. Hünkâr imamı en yüksek ihsanı alan görevlilerdendir. İmâm-ı evvel ve imâm-ı sâni olarak rütbe bakımından farklı olmalarına rağmen Ramazan ayında iki görevli de aynı ihsana nail olmuşlardır. Ramazan aylarında, bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde padişah ile namaz kılan, sesi güzel olduğu için bazen namazlarda ilahiler okuyan hünkâr müezzini de⁶³ aynı oranda ihsana tabii tutulmuştur. Ramazan ayının ilk gününü hesaplayan ve o aya dair imsakiyeyi çıkaran müneccimbaşına 500 kuruş ihsan verilmiştir.

Ramazan ayının sona ermesiyle yaşanan İyd-ı Şerîf, yani Ramazan Bayramı için Harem-i Hümayûn'a 10000 kuruş takdim edilmiştir. Saraylarda bulunan bekçi, muavin, bağcıvan ve su buluculara 2795 kuruş ödeme yapılmıştır. Vekiller ve ulemâya 3250 kuruş ödenmiştir. Hazine-i Hümayûn memurlarına 570 kuruş verilmiştir. Hırka-ı Şerîf'e ise 1780 kuruş bayram ihsanı ödenmiştir.

⁶⁰ Mehmet İpşirli, “Huzur Dersleri”, *DİA*, C.18, İstanbul, 1998, s. 441-444.

⁶¹ İpşirli, *a.g.e.*, s. 441-444.

⁶² Saffet Köse, “Teravîh”, *DİA*, C.40, İstanbul, 2011, s.482-483.

⁶³ Nuri Özcan, “Hünkâr Müezzini”, *DİA*, C.18, İstanbul, 1998, s.491.

Iyd- Edha denilen Kurban Bayramı öncesi yaşanan arefe günü 365 hatibe 36500 kuruş ihsan verilirken duacı efendiye⁶⁴ 250 kuruş verilmiştir. Bayram günü ise bayramın anlam ve önemine binaen bıçakçıbaşına 750 kuruş, ağnâm müdürüne 200 kuruş ihsan bahşedilmiştir.

Sonuç

Çalışmada Sultan Abdülaziz'in saltanatında Ceyb-i Hümâyûn hazinesi giderleri ele alınmıştır. Verilen tahsisatın kurumlara nasıl dağıldığı gösterilmiştir. Saray çalışanlarının görevlerine ve aldıkları maaşlara değinilmiştir. Belgelerden yola çıkarak Abdülaziz Dönemi'nde yaşanan törenler ve bu esnada verilen ihsanlara değinilmiştir. Padişahın ilgisi sonucu müzik ve resim alanında yapılan ihsanlar defterlerde gözlenmiştir. 1869-1876 yılları arasında Ceyb-i Hümâyûn defterinden yola çıkarak Ramazan ayı ve bayram gibi kutsal günlerde yapılan harcamalar üzerinde durulmuştur. Nitekim ihsan adı altında yapılan bu harcamalar, yıl içinde en fazla giderin yaşandığı aylara denk gelmiştir.

Kurumlara ve görevlilere verilen maaş miktarları, çalışanların kurum içindeki hiyerarşileri ve önemlerini anlamak açısından yararlı olmuştur. Yapılan törenler, yardımlar, bağışlar ihsan adı altında sosyal içerikli bir karakter sergilemiştir. Kutsal gün ve aylarda hazine içinde yaşanan gider artışı, dinî görevlilerin rolü, verilen ihsanlar böyle günlerin öneminin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

HH.d... (Hazine-i Hassa Defterleri): 859.

İ..HR.. (Hariciye): 266/15942; 268/16125.

İ..DH.. (Dâhiliye): 491/33244.

MB.İ... (Mâbeyn-i Hümâyûn Evrâkı): 27/85.

T SMA.d. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri): 372; 402; 9005.

T SMA.e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı): 906.

Sürelî Yayın

Takvim-i Vekâyi, 818, 28 Cemâziyelevvel 1282 (19 Ekim 1865).

Diğer Kaynaklar

Aksüt, Ali Kemâlî; Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati, Ahmet Sait Oğlu Kitabevi, İstanbul, 1944.

Akyıldız, Ali; Haremın Padişahı Vâlîde Sultan Haremde Hayat ve Teşkilat, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

---

⁶⁴ Arefe günü yapılan merasim sonunda ettiği dua için atıye verilen görevlidir. Pakalın, "Duacı Çavuşu", *a.g.e.*, C.1, s.479.

Aracı, Emre; Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayı'nın İtalyan Maestrosu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Atasoy, Nurhan; "Hırka-i Saâdet", DİA, C.17, İstanbul, 1998, s.374-377.

Canatar, Mehmet; "Kethüdâ", DİA, C.25, Ankara, 2002, s.332-334.

Çakır, Sinan; 1870 Beyoğlu Yangını ve Sonrasındaki İmar Faaliyetleri, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Dikme, Hüseyin; Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 5 Sayı: 21, 2012.

Emecen, Feridun; "Başbâki Kulu", DİA, C.5, İstanbul, 1992, s.126-127.

Eyici, Semavi; "Bağdat Köşkü", DİA, C.4, İstanbul, 1991, s.444-446.

İpşirli, Mehmet; Huzur Dersleri, DİA, C.18, İstanbul, 1998, s.441-444.

Kesgin, Yusuf; Ceyb-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları Güreş ve Güreşçiler, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Köse, Saffet; "Teravîh", DİA, C.40, İstanbul, 2011, s.482-483.

Küçük, Cevdet; "Abdülaziz", DİA, C.1, İstanbul, 1988, s.179-185.

Özcan, Abdülkadir; "Çuhadar", DİA, C.8, İstanbul, 1993, s.381-382.

Özcan, Abdülkadir; "Güreş", DİA, C.14, İstanbul, 1996, s.317-320

Özcan, Nuri; "Hünkâr Müezzini", DİA, C.18, İstanbul, 1998, s.491.

Özön, Mustafa Nihat; Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s.530.

Pakalın, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, C.I-II-III, İstanbul, 2004.

Sahillioğlu, Halil; "Ceyb-i Hümayun", DİA, C.7, İstanbul, 1993, s.465-467.

Terzi, Arzu; "Hazîne-i Hâssa", DİA, C.17, İstanbul, 1998, s. 137-141.

Terzi, Arzu; Hazine-i Hassa Nezâreti, TTK, Ankara, 2000.

Türkmen, Mehmet; "Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (Ts.Md.D)'nde: Osmanlıda Güreşçilere Maddî İhsanlar" *Destan-ı Kırkpınar Dergisi, Kırkpınar Kültürünü Tanıtma ve Yaşatma Derneği Dergisi*, 2016, s.31-32.

Uçan, Lale; Dolmabahçe Sarayı'nda Çocuk Olmak: Sultan Abdülaziz'in Şehzâdelerinin ve Sultanefendilerinin Çocukluk Yaşantılarından Kesitler, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2019, Sayı 14.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi", Belleten, Ankara, 1978.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, TTK, Ankara 1945.

Ürekli, Fatma; Leh Asıllı Stanislaw Chlebowski'nin Osmanlı Saray Ressamı Olarak İstihdamı ve Ayrılışı, Tarih Dergisi, İstanbul, 2020, Sayı 71.

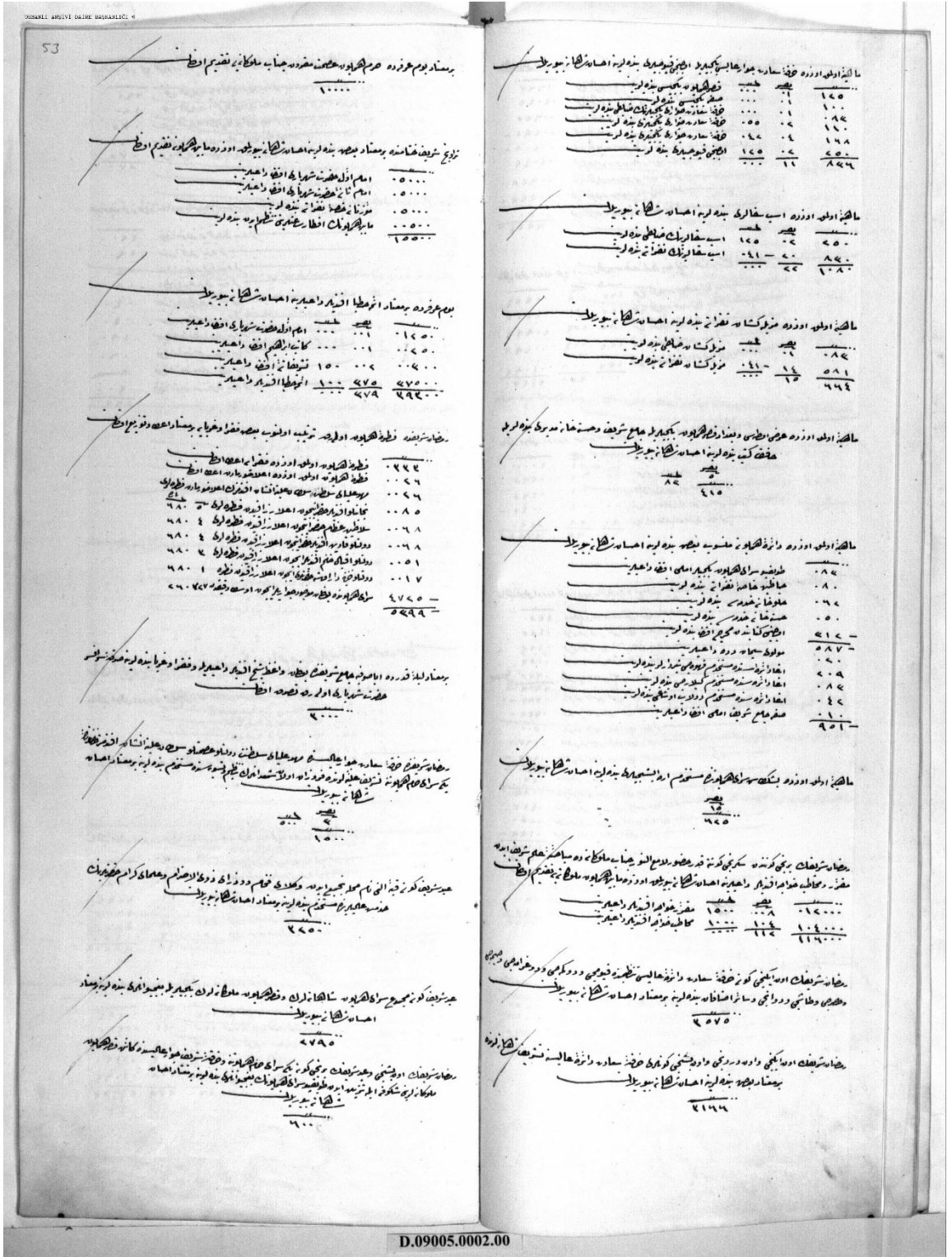
Wójcik, Agata; Stanislaw Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in Sarayında, Çev. Nazan Erbil, Milli Saraylar, 2019.

Ek-2. 1869-1876 (H. 1286-1293) tarihli Ceyb-i Hümayûn defterinde yer alan 1874 yılı Ramazan ayına ait verilen ihsanlara dair.

D.09005.0002.00